

Kapitel 1

Danmark besat

Der lå intet dansk-tysk mellemværende bag besættelsen. Når den blev opfattet som et nederlag for den hævdvundne neutralitetspolitik, var det for så vidt korrekt, som denne ikke havde opfyldt sit hovedformål, nemlig at holde Danmark ude af krigen. Men på den anden side havde den danske regering heller ikke hverken aktivt eller passivt fremprovokeret det tyske angreb. Da det tyske udenrigsministerium i slutningen af april 1940 udsendte en hvidbog, som skulle retfærdiggøre aktionen mod Danmark og Norge den 9. april, faldt det i øjnene, at anklager mod Danmark glimrede ved deres totale fravær.

Uden at gå i detaljer må det konstateres, at Danmark siden nederlaget i 1864 og Tysklands samling i 1871 havde ført en politik, der hvilede på erkendelsen af, at landet lå inden for tysk militær rækkevidde, som det senest var blevet understreget, da statsminister Thorvald Stauning i 1937 besøgte London og af den britiske udenrigsminister fik besked om, at England ikke ville være i stand til at komme Danmark til undsætning ved et tysk angreb. Forsvarspolitikken havde der været uenighed mellem talsmænd for et beredskab, der skulle gøre det muligt at holde et begrænset landområde

Den radikale politiker P. Munch var udenrigsminister 1929-1940 og stod som den fremmeste repræsentant for den opfattelse, at et militært forsvar af Danmark var umuligt, og at man i stedet måtte komme Tyskland i møde. Han søgte bl.a. – med begrænset held – at få pressen til at dæmpe sin kritik af Hitlerstyret.

– Sjælland eller måske kun København – i en krig, hvor hovedmassen af den tyske hær var engageret på andre fronter, og dem, der regnede ethvert dansk eksistensforsvar som håbløst. Tilhængerne af det første standpunkt fandtes i militære kredse og blandt borgerlige politikere, mens den siddende socialdemokratisk-radikale regering stod fast på det sidste. Men udenrigspolitik havde der været enighed om, at en konflikt med Tyskland måtte undgås for næsten enhver pris.

Da Hitler kom til magten i 1933 og i de følgende år oprustede landet og indledte en aggressiv udenrigspolitik, som 1. september 1939 førte til verdenskrigens udbrud, vakte det bekymring i Danmark, men tilskyndede snarest regeringen til at holde en endnu lavere profil. Danmark deltog ikke i Folkeforbundets fordømmelser af Hitlers traktatbrud, og i maj 1939 gik den endog ind på at undertegne en ikke-angrebspagt med Tyskland, skønt det var klart, at Hitlers tilbud kun var propaganda og pagten uden værdi. Den danske presse blev tilskyndet til at vise mådehold i sin kritik af Hitler-Tyskland. Tredivernes politik rummede en forberedelse til besættelsestidens.

Et nyt element var kommet ind i det dansk-tyske forhold ved genforeningen i 1920, som bragte Nordslesvig tilbage til Danmark. Det tyske mindretal fordrede, at grænsen helt eller delvis blev ført tilbage i sit gamle leje og fik støtte af slesvig-holstenske kredse. Men skønt ingen tysk regering hverken før eller efter Hitlers magtovertagelse formelt ville anerkende en grænse, der var led i den Versaillesfred, Tyskland var blevet påtvunget efter nederlaget i Første Verdenskrig, havde grænseflytterne aldrig synderlig støtte i Berlin. Hitler forekom spørgsmålet at være for lille sammenlignet med den belastning af forholdet til Danmark og de skandinaviske lande, en grænserevision ville trække med sig. For ham var det, forklarede han den slesvig-holstenske gauleiter, kun et problem af sjælelig art. Det ved vi nu, men i samtiden kunne ingen dansk regering føle sig sikker på, at grænsen ikke var truet. Det påbød ekstra forsigtighed. Grænsespørgsmålet indgik dog slet ikke i de overvejelser, der førte til besættelsen, og blev heller ikke rejst under denne. Hvorfor skulle Hitler stræbe efter en grænse ved Kongeåen, når han mente at kunne få én ved Skagen?

I krigens syv første måneder havde Tyskland heller ikke haft grund til at være utilfreds med den danske neutralitetspolitik. Nok blev de folkeretlige regler håndhævet, så nødlandede tyske militærpiloter og mandskabet fra et strandet marinefartøj blev interneret. Men da mange danske handelskibe blev torpederet af tyske ubåde, lagde man, hvor det modsatte ikke var åbenbart, den opfattelse for dagen, at der måtte have været tale om

minesprængninger. At den tyske krigsmarine søgte at afbryde den danske handel med England, kunne man nok gætte sig til, men frem for nytteløse protester søgte regeringen at overbevise tyskerne om, at hvis den oversøiske handel faldt bort, ville det ramme dansk landbrug så hårdt, at det også gik ud over leverancerne til Tyskland selv. Dette lykkedes, og der blev truffet en aftale, som tillod en begrænset videreførelse. I samtiden spøjte forestillinger om, at Tyskland ville besætte Danmark for at sikre sig et spisekammer. De lå såre langt fra virkeligheden.

Danmark blev besat af rent militære årsager, som led i en operation, hvis primære mål var Norge. Landet var så at sige kun en trædesten på vejen.

Operation Weserübung

Også angrebet på Norge var kun strategisk motiveret. Efter i september 1939 at have nedkæmpet Polen var det Hitlers hensigt ufortøvet at slå til mod Frankrig. Men vinteren lagde sig hindrende imellem, og dette felttog, som efter Hitlers opfattelse definitivt skulle afgøre krigen, blev gang på gang udskudt og først sat i værk 10. maj 1940. I denne ventetid kom den skandinaviske halvø ind i stormagternes interessefelt.

Udspillet kom fra den tyske flåde. I oktober 1939 foreslog flådechefen, storadmiral Raeder, at man udnyttede den forståelse, der var skabt ved Hitler-Stalinpagten i august til et kombineret tysk-sovjetisk pres mod Norge for at få det til at stille en base til rådighed for tyske ubåde ved den norske Atlanterhavskyst.

Hitler afviste, men Raeder gav ikke op. Den tyske flåde var blevet sorteret under de foregående års oprustning, som kun kalkulerede med en krig mod Frankrig og dets østeuropæiske allierede, ikke mod England. I 1939 var den sin britiske modstander endnu mere underlegen, end den havde været under Første Verdenskrig og endog ubådsvåbnet, der dengang havde vist sig effektivt, var forsømt. Baser ved Atlanterhavet var en forudsætning for, at dets få både kunne komme til at spille nogen effektiv rolle.

Da Sovjetunionens angreb på Finland 30. november 1939 havde bragt de nordiske lande i søgelyset, gik Raeder et skridt videre og foreslog en erobring af Norge. Han fik støtte af lederen af de norske nazister, Vidkun Quisling, som han i december forestillede for Hitler, og som i stærke vendinger påstod, at den norske regering spillede under dække med Tysklands fjender. Quisling tilbød at bane vejen for de tyske tropper ved et statskup, og skønt det hurtigt blev klart, at det var fri fantasi, da han ingen rolle spillede i norsk politik, kom et felttog mod Norge dog ind i de militære overvejelser.

I januar blev det dernæst klart, at vestmagterne interesserede sig for Nord-skandinavien. I januar 1940 anmodede de den norske og svenske regering om fri gennemmarch for et ekspeditionskorps, der angiveligt skulle komme finnerne til undsætning, men hvis vigtigste ærinde var at standse den svenske eksport af jernmalm til Tyskland. Blokadekrigen havde højeste prioritet i den vestlige strategi, og der herskede i London og Paris ganske overdrevne forestillinger om, hvor afgørende en betydning den svenske malm havde for den tyske rustningsindustri. Planen strandede på, at de neutrale skandinaviske regeringer trods stærk sympati for Finland afviste den engelsk-franske henvendelse, og blev helt opgivet, da Finland 12. marts 1940 opgav kampen og sluttede fred på ydmygende vilkår og dermed fjernede påskuddet. I stedet blev det besluttet at genere udskibningen af jernmalm via Narvik ved at lægge miner i den norske skærgård. Det skete tilfældigvis netop den 8. april, dagen før det tyske angreb – i øvrigt en besynderligt halvhjertet aktion, da en del af de udlagte minefelter kun bestod af uskadelige træminer.

Men vestmagternes interesse styrkede den tyske. Der var i værnemagtens overkommando (OKW) ingenlunde enighed om, at et angreb på Norge var muligt og ønskeligt. Mod de fordele, man kunne opnå, stod den enorme risiko, man løb. Feltogets succes stod og faldt med overraskelsesmomentet, for rettidigt alarmeret kunne den britiske flåde uden vanskelighed tilintetgøre hovedparten af den tyske invasionsflåde. Selv i flådestaben fandt Raeder ikke udelt støtte. Hvorfor Hitler alligevel besluttede at iværksætte aktionen, der fik kodebetegnelsen Operation Weserübung, er omstridt. Men afgørende var måske en episode 17. februar 1940, da en britisk destroyer i norsk territorialfarvand bordede det tyske militære hjælpeskib "Altmark" og befriede 300 krigsfanger, uden at den norske flåde greb ind – som den egentlig allerede skulle have gjort, da "Altmark" sejlede ind i norsk farvand. Det var svært at være neutral.

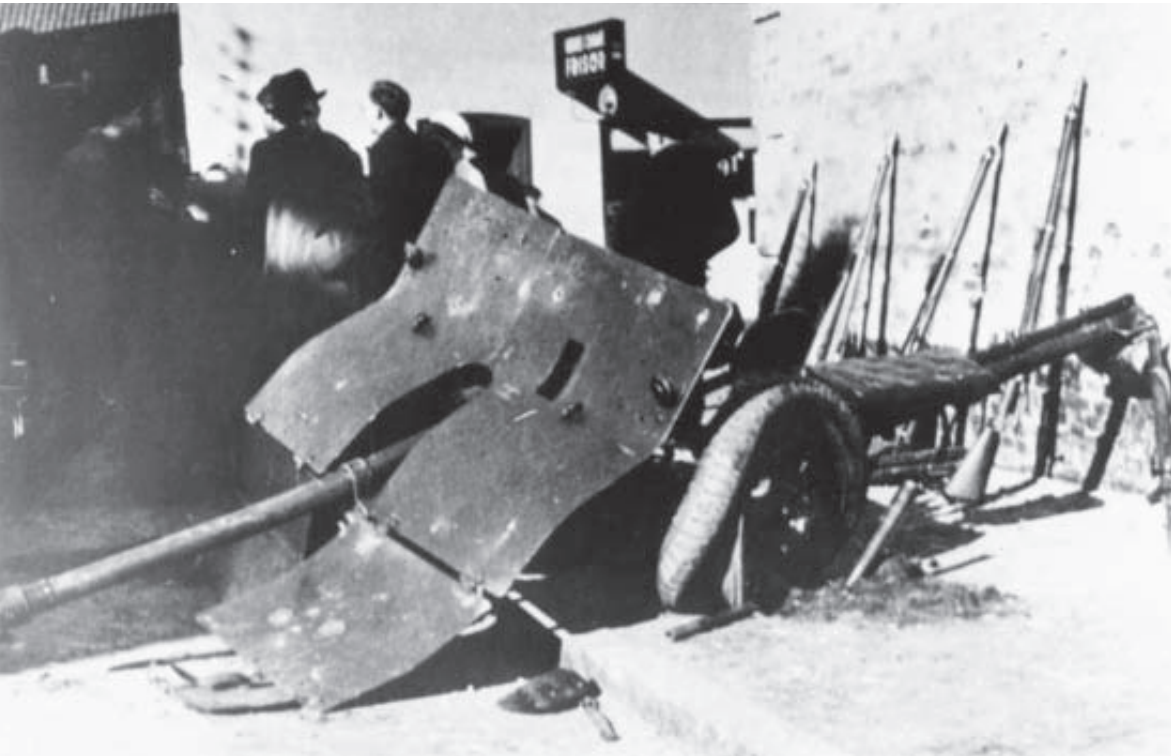
Denne episode opfattede Hitler utvivlsomt som en bekræftelse på det negative billede af den norske regering, Quisling havde tegnet for ham. I hvert fald forlod den tyske planlægning skrivebordsstadiet 26. februar 1940, da general von Falkenhorst blev udnævnt til øverstkommanderende og med en stab gik i gang med den detaljerede planlægning.

Det var først på dette tidspunkt, en besættelse af hele Danmark kom ind i Norgesaktionen. Hidtil havde det kun været hensigten at stille den danske regering over for et ultimatum, der fordrede flådebaser i Frederikshavn og Skagen samt fri transport ad de jyske jernbaner, hvad den danske regering utvivlsomt havde bøjet sig for, skønt det betød et farvel til neutraliteten. Sådan kunne det også være gået.

Når man i stedet valgte at besætte hele landet, var årsagen, at det tyske luftvåben meldte sig med en fordring om at få Aalborg flyveplads til rådighed for mellemlandning. Flyenes rækkevidde var endnu begrænset. Det skulle ske hurtigt, og der var ikke tid til at vente på dansk svar. Dets fordring havde vægt, da det blev kommanderet af Hermann Göring, som gennem årene havde været Hitlers højre hånd, og i de militære papirer blev "Frederikshavn og Skagen" streget ud og erstattet med "Dänemark", uden at vi kan se spor af, at det har udløst nogen diskussion. Det var en teknisk ændring, intet mere. I Hitlers generalordre om "Operation Weserübung" 1. marts 1940 figurerede Danmark nu side om side med Norge.

Den 20. marts var de militære forberedelser afsluttet, og man ventede kun på, at isen skulle bryde op. Vinteren 1940 var lang og streng, og oprindeligt havde den tyske flåde sat 6. april som sidste frist, da den nødvendige overraskelse krævede lange og mørke nætter. Den gik dog med til at rykke fristen frem til midten af april, og det var utvivlsomt afgørende for, at operationen i det hele taget blev sat i værk. Udskudt til efteråret havde den været overflødig. Den tyske interesse i Norge var som nævnt at skaffe baser for ubåde og sikre den svenske jernmalm. Men sejren over Frankrig i maj-juni 1940 gav adgang til havne i Bretagne, som på forhånd var prioriteret højere end de norske, og som også krigen igennem blev base for hovedparten af de tyske ubåde, der opererede i Atlanten. Samtidig fik man rådighed over de franske jernminer, og en mere intensiv udnyttelse af dem kunne kompensere for de forsyninger af svensk malm, som Norgesfelttoget også skulle beskytte. Ganske vist var den svenske malm god, og de tyske højovne var indrettet på at bruge den, hvad de da også gjorde krigen ud. Men om man blot for denne fordels skyld ville have iværksat det risikable Norgesfelttog, er tvivlsomt, især da det var usandsynligt, at England ville gå offensivt til værks i Nordskandinavien efter Frankrigs nederlag. Faktisk foranledigede det briterne til at rømme Narvikdistriktet, som de endnu holdt i begyndelsen af juni 1940. Havde Hitler forudset sin hurtige og fuldstændige sejr i vest, taler mest for, at "Operation Weserübung" var blevet lagt i mølposen. Men det gjorde han ikke.

Omvendt lykkedes Norgesaktionen, fordi England ikke forudså den. Den britiske flåde fulgte den tyske invasionsflåde op gennem Nordsøen. Men den var anført af to slagskibe, og operationen blev fejlagtigt tolket som et forsøg på at bryde ud i Nordatlanten, hvorfor den britiske hjemmeflåde satte kurs mod Island for at standse den dér. Misforståelser spiller en vigtig rolle i Anden Verdenskrigs historie.

I Sønderjylland søgte de fåtallige danske garnisoner forgæves at sætte sig til modværge. Billedet viser en sønderskudt dansk feltkanon i Haderslev.

Den 9. april 1940

Om den danske regering forudså angrebet 9. april er også tvivlsomt. Det var klart, at der var noget i gære fra tysk side. Fra gesandtskabet i Berlin var nogle dage i forvejen indløbet en advarsel, som vi nu ved stammede fra en Hitlermodstander i den tyske militære efterretningstjeneste, Abwehr. Det vidste man ikke dengang, men tog dog advarslen rimeligt alvorligt, især da den blev bekræftet af efterretninger om troppebevægelser, der tydede på det samme. Og den 8. april, da en talrig tysk hær kunne observeres tæt syd for grænsen, var det klart, at truslen var overhængende.

Alligevel undlod den socialdemokratisk-radikale regering Stauning-Munch at genindkalde den sikringsstyrke på 36.000 mand, der efter en kortvarig indkaldelse ved krigsudbruddet 1. september 1939 var hjemsendt med uniform, fordi den i alle tilfælde fandt et militært forsvar af Danmark nytteløst. Så meget mere klamrede man sig aftenen før angrebet til den

mulighed, som jo også havde været aktuel få uger tidligere, nemlig at aktionen primært gjaldt Norge, og at Danmark kun ville blive stillet over for en fordring om støttepunkter. Hæren blev sat i alarmberedskab, mens flådens beredskab bemærkelsesværdigt nok ikke blev forhøjet.

Det tyske angreb hvilede ikke på nogen forudsætning om dansk kapitulaton. Det satte ind kl. 4.20 om morgenen den 9. april og blev ført med to divisioner samt en motoriseret brigade – de fleste tropper var endnu hestetruckne – der i ilmarch op gennem Vestjylland skulle nå frem og sikre Aalborg flyveplads. Skønt det var en militær hemmelighed, som skulle have været bevaret til vestoffensiven, at Tyskland havde opstillet luftlandetropper, blev sådanne også sendt ned for straks at nedkæmpe garnisonen i Aalborg – der faktisk ikke eksisterede.

Angrebet blev ført over grænsen og ved landgang flere steder på øerne, i Gedser, Korsør, Nyborg og Assens. Særligt beskæmmende kom det til at virke, at et tysk skib uhindret landsatte en bataljon på Langelinjekajen i København, overrumplede garnisonen i Kastellet og var i ildkamp med garden ved Amalienborg, da et i hast sammenkaldt statsråd vedtog at opgive modstanden. Fra Middelgrundsfortet var det blevet forsøgt at skyde varselsskud

Landsætningen i København spillede kun en sekundær rolle i angrebet på Sjælland og Lolland-Falster. Hovedhavnene var Gedser og, som vist på billedet, Korsør. Begge steder fandt landgangen sted uden dansk modstand.

mod det tyske skib, "Hansestadt Danzig", men det mislykkedes på grund af en funktionsfejl, og noget forsøg på at sænke skibet ville i øvrigt ikke være blevet gjort, da det ikke var et krigsskib, men kun et handelsskib, der som så mange andre af de krigsførende landes fartøjer havde fået monteret en kanon på dækket. Episoden blev sat i relief af, at det ved den tilsvarende indsejling gennem Oslofjorden lykkedes et norsk fort at sænke krydseren "Blücher". Men her var der altså tale om et krigsskib, og det havde allerede undladt at reagere, da det blev råbt an fra en norsk forpost.

Situationens alvor blev naturligvis understreget af, at man under statsrådet på Amalienborg kunne høre, der blev skudt uden for vinduerne, og desuden af de tyske bombefly, der i lav højde overfløj hovedstaden som det øvrige land, om end de kun nedkastede et såkaldt "Oprop", der i en blanding af dansk, norsk og kaudervælsk opfordrede til at acceptere den militære besættelse. Afgørende for den danske beslutning var det dog næppe. Udenrigsminister P. Munch var, præcis da aktionen startede, blevet opsøgt i sit hjem af den tyske gesandt, der overrakte ham et ultimatum, hvis hovedkrav var at acceptere den militære besættelse. I statsrådsmødet deltog kong Chr. 10., statsminister Thorvald Stauning, P. Munch og forsvarsminister Alsing Andersen, og desuden var de to værnschefer, general Prior og viceadmiral Rechnitzer og nogle embedsmænd til stede. Om hovedsagen var der ingen uenighed. Det blev kun drøftet, om man af hensyn til udlandets og befolkningens reaktion skulle fortsætte kampen lidt længere, hvad man endte med at finde meningsløst. Ved sekstiden blev det besluttet at indstille kampen.

Det skete dog ikke umiddelbart, for et led i den tyske aktion havde været at sætte en styrke i land ved Lillebæltsbroen, hvor den overklippede telefonkablerne og dermed afbrød den eneste forbindelse fra øerne til Jylland. Den ordinære radio sendte ikke så tidligt om morgenen, og egen radioforbindelse rådede den danske hær endnu ikke over. I Sønderjylland fortsatte kamphandlingerne derfor indtil kl. otte, og det blev en medvirkende årsag til, at de danske tab blev på 13 dræbte soldater, hvortil kom tre grænsegendarmer, som blev dræbt af en civilklædt tysk forpatrulje umiddelbart før angrebet satte ind.

Danmarks besættelse, der kom til at vare ved til 5. maj 1945, var dermed en kendsgerning. Men den antog en ejendommelig form.